

MÜRÂÂT-ı HİLÂF

reddettiğinden söz ederlerse de (Yahyâ Saîdî, s. 129-156) bu tesbitlerin, anılan fakihlerin konuya ilişkin doğrudan beyanlarına değil onlara ait bazı sözlerden yapılan çıkarımlara dayalı olduğu görülür; bu arada Mâlikî mezhebi içerisinde mürâât-ı hilâfın delil değerini tartışmaya açan ismin Şâtîbî (*el-Muwâfakât*, IV, 150) olduğu hususunun da dikkatten uzak tutulmaması gerekir. Mürâât-ı hilâfın müstakil bir delil sayıldığı konusunda zikredilen nakli deliller arasında yukarıda temas edilen velisiz nikâhın geçersiz olduğu hakkındaki hadis önemli bir yer tutar. Zira bu hadisin sonunda zıfâfın gerçekleşmesi halinde kadının mehri hak edeceği belirtilmiş, böylece fiilen yürürlüğe konmuş olması sebebiyle ve daha büyük bir mefsetdin önlenmesi amacıyla aslen yusak olan bir akdin düzeltilip buna bazı hukukî sonuçların bağlanması cihetine gidilmiştir. Şu halde böyle bir nikâha, karşı görüşün delili dikkate alınarak nesep ve mirasçılık gibi hukukî sonuçların bağlanması uygun olur (a.g.e., IV, 204; bu konuda sıkça başvurulmuş başka bir hadis ve izahı için bk. İbn Rüşd, IV, 1587).

Mürâât-ı hilâf delilinin, uygulamada kadıların ve fakihlerin diğer mezheplerin vâkıya uygun olan görüşlerinden istifade etmelerinin metodolojik aracı olduğu söylenebilir. Bu yönüyle mürâât-ı hilâf, adı kullanılsa da Mâlikî mezhebi yanında diğer üç mezhepte uygulama alanı bulan bir delil olmuş, hatta bu yöntem mezhep içi görüşlerden faydalanma amacıyla da başvurulmuştur (Yahyâ Saîdî, s. 97, 267).

BİBLİYOGRAFYA :

Râğib el-İsfahânî, *Mu'cemü Müfredâtü el-fâzî'l-Kur'ân* (nşr. Nedîm Mar'aşlı), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), s. 203; *Lisânü'l-ʿArab*, "hîf" md.; Buhârî, "Nikâh", 28; Müslim, "Nikâh", 57-62; İbn Mâce, "Nikâh", 15; Tirmizî, "Nikâh", 14; Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 152-155; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid* (nşr. Mâcid el-Hamevî), Beyrut 1995, IV, 1587; Şâtîbî, *el-Muwâfakât*, IV, 150-154, 194, 202, 204, 205; a.m.f., *el-İ'tisâm*, Riyad 1996, II, 171-172; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1981, VI, 367, 378-379, 387-388; Muhammed Riyâz, *Uşûlü'l-fetvâ ve'l-kazâ' fi'l-mezhebi'l-Mâlikî*, Dârülbeyzâ 1419/1998, s. 401-406; Yahyâ Saîdî, *Mürâ'âtü'l-hilâf fi'l-mezhebi'l-Mâlikî*, Riyad 1998; Muharrem Kılıç, "Hukukî Görüş Ayrınlıkları (İhtilâf) ve Hilâf'a Riayet (Mürââtü'l-Hilâf) İlkesi Konusunda Şâtîbî'nin Yaklaşımı", *Marife*, V/2, Konya 2005, s. 55-78; E. Saîd Kaya, "Mâlikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 525-526.

MUHARREM KILIÇ

MÜRÂFAA

(المرافعة)

Yargılama hukuku
ve duruşma anlamında
hukuk terimi.

Sözlükte "dava açmak, alt mahkemenin kararına karşı üst mahkemeye başvurmak" anlamındaki **ref** kökünden türeyen **mürâfaa**, fıkıh terminolojisinde tarafların hâkim / mahkeme önünde iddia ve savunmalarını ortaya koymalarını ifade etmek üzere, bazan da "dava açma, mahkemeye verme, bir kimseyi hâkime şikâyet etme, davacının yargılama yapılması için davalıyı hâkim / mahkeme huzuruna davet etme veya ettirme, tarafların hâkim / mahkeme önünde yüzleşip yargılanması" demek olan **muhâsame** ve **muhâkeme** terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılır. Mahkemeye dava için başvuran kişiye **mürâfî**, davacı ve davalıya **müterâfîân** denir. Buna göre mürâfaa, muhâkeme ve muhâsame "tarafların dava açarken ve yargılama esnasında iddia, talep ve savunmalarını serdederken, kadıların da davaları kabul edip yargılama yaparken uymaları gereken şekil ve usule dair kurallar; yargı, yargılama, yargı teşkilâtı, yargı görev ve yetkisi, yargı kararı" gibi geniş bir anlam yelpazesine sahip "kazâ" kavramına nispetle birer alt kavram özelliği taşır. Muhâkeme kelimesi ayrıca hâkimin çekişme içindeki tarafların ifadelerini ve delillerini inceleyip hüküm vermesini içine alacak şekilde, yani kazâ (yargılama) terimi karşılığında da kullanılmıştır. Çağdaş Arap ülkelerinde hukuk dogmatikğine dair eserlerde yargılamayla ilgili usul ve şekil kuralları genellikle kazâ kavramı altında ele alınmış, hatta bazı ülkelerde geleneğe uyularak yargılama usulü kanunları "nizâmü'l-kazâ" adıyla çıkarılmıştır. Ancak Arap ülkelerinin çoğunda, yargılama esaslarını düzenleyen kanuna ve buna paralel biçimde oluşan hukuk dalına -Tanzimat'tan sonra oluşan Osmanlı usul hukuku ve Batı hukuku etkisi altında kalınarak- "usûlü'l-muhâkemât" ve "usûlü'l-mürâfaât" adları verilmiştir. Böylece mürâfaa kelimesi -muhâkeme gibi- bir hukuk dalının özel adı olarak geniş bir terim anlamı kazanmış ve bu hukuk dalı "hukukî çekişme içindeki iki tarafın mahkeme önünde iddia, isnad, talep ve savunmalarını serdederken ve hâkimlerin davaları sonuçlandırıp haklı hak sahibine ulaştırırken riayet etmek mecburiyetinde buldukları kurallar bü-

tünü" şeklinde tanımlanmıştır (Abdülkerîm Zeydân, s. 115; Zâfir el-Kâsimî, II, 438). Türk hukukunda ise mürâfaa kelimesi nispeten daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Adli yargı kapsamında görülen davalarda mahkeme huzurunda yapılan tahkikat ve yargılama işlemine "duruşma" ve bu işlemler için önceden belirlenmiş olan zaman bölümüne "oturum" (celse) adı verilir ve bu terimler eş anlamlı olarak da kullanılır. Bidâyet mahkemelerindeki davalarda duruşma yapılması kural, Yargıtay'da ise istisnadır ve Yargıtay'da yapılan duruşma "mürâfaa" diye adlandırılır (Kurru, II, 1287-1301; IV, 3361-3368). Osmanlılar'da vezirîâzam konağında toplanan cuma ve çarşamba divanlarında davalara bakılmasına "huzur mürâfaası" dendiği, kanun yolları bakımından hayli önem taşıyan bu uygulamanın kazaskerliklerin meşihata bağlanmasından sonra da Tanzimat devrinin ortalarına kadar "huzûr-ı âli mürâfaaları" adıyla sürdüğü (Ekinci, s. 109-110, 215-216) dikkate alınırsa bu adlandırmanın gelenekle irtibatlı olduğu söylenebilir (bk. HUZUR MÜRÂFAASI).

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde âdil yargılamanın önemi vurgulandığı gibi bazı yargılama ilkelerinden ve bunu sağlayacak vasıta ve tedbirlerden söz edilmiş, Hz. Peygamber de yargıç sıfatıyla birçok davaya bakarak uygulamalı örnekler ortaya koymuş, onun tatbikatına şahit olan sahâbe fakihlerinden yargı görevi üstlenmiş olanlar belirtilen ilke, hüküm ve örnek ışığında muhâkeme usulünün gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Daha sonra gelen kadıların uygulamalarıyla birlikte bu alanda meydana gelen birikim fıkıh doktrinlerinin birçok meseleyi ayrıntılı biçimde ele almasına zemin hazırlamıştır. Fıkıhın tedviniyle birlikte yargılama hukuku alanına giren konular fûrû-i fıkıh kitaplarında "dava, şehâdet, beyyinât, hudûd, cinâyât, edebü'l-kazâ" gibi başlıklar altında veya "edebü'l-kazâ / edebü'l-kâdî" türünde yazılan eserlerde incelenmiş, bu alanda zengin bir literatür oluşmuştur. Ancak fıkıh âlimleri, yeri geldikçe aralarındaki farklara işaret etmekle birlikte ortak noktalarının daha çok olduğunu göz önüne alarak hukuk davaları ile ceza davalarını aynı bölümde incelemişlerdir. Fıkıh mezheplerinin istikrar kazanmasıyla birlikte her mezhep kendisinin meşhur ve muteber saydığı fıkıh kitaplarından mahkemelerde usul kanunu gibi yararlanmıştır (Kur'an ve Sünnet'te bu konuda yer alan ilke

MÜRÂÂT-ı NAZİR

(bk. İTİLÂF).

ve hükümler, fıkıh doktrinlerinin yargı kararının niteliği ve muhâkeme usulü kurallarıyla ilgili temel yaklaşımları, fıkıh tarihinde yargı fonksiyonu ve mahkeme görevlileri hakkında bk. **KADI; KAZÂ; MAHKEME**).

Davanın açılmasıyla başlayan yargılama süreci belirli safhalardan geçtikten sonra hâkimin hükmünü vermesiyle sona erer. İslâm hukuk doktrininde davanın unsur ve şartları, sakatlığı, hükümsüzlüğü, sonuçları, sona ermesi, davanın değişik açılardan taksimi gibi teorik hususlar yanında davanın düşürücü zaman aşımına tâbi olması, tarafların kendilerini vekil vasıtasıyla temsil ettirebilmeleri, iddianın tavzihi, ispat yükü ve delillerin ibrazı, savunma, deliller arası üstünlük ve öncelik, tarafların çelişkili beyanlarda bulunması, davalının gıyabında davaya bakılması, bazı hallerde duruşmanın gizli yapılması, gerektiğinde hâkimin dava konusuyla ilgili keşifte bulunması ve bilirkişiden görüş alması gibi davanın seyriyle ilgili konular geniş biçimde ele alınıp tartışılmıştır (bk. **AVUKAT; DÂVA; EHL-i VUKUF; İSBAT**). Yargılama sonuçlanıncaya kadar hukuk davalarında davacı konumunda bulunan taraf davadan vazgeçebilir. Gerek hukuk gerekse ceza davalarında hâkimin nihai karara bağlamadan önce kendiliğinden veya tarafların isteği üzerine ihtiyatî tedbir mahiyetinde bazı kararlar alabilir. Meselâ suçun araştırılması sırasında sanığın kaçmasını önleme amacıyla onu tutuklayıp hapsedebilir veya şahsî kefâlet isteyerek serbest bırakabilir. Davalının çekişmeli mal üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmaması için çekişmeli malın hazine ve gerektiğinde emin bir kişiye tevdiine karar verebilir. Mahkemenin yargı çevresi dışında ikamet eden tarafların davaya cevap vermesi ve şahitlerin dinlenmesi ikamet ettikleri yerin hâkiminden bir yazı ile (kitâbü'l-kādî ile'l-kādî) istenir ki buna günümüz Arap ülkelerinde ve Türk hukukunda "istinâbe" denmektedir.

Hâkim tarafların iddia, talep ve savunmalarını dinledikten ve dava ile ilgili gerekli araştırmaları yaptıktan sonra objektif delillere ve araştırmasının neticelerine dayanarak, fakat vicdanî kanaatini de dikkate alarak hükmünü verir ve hükmü taraflara bildirir. Yargılamanın sonunda hâkim gerekçesiyle birlikte hükmü içeren bir mahkeme kararı (ilâm) düzenleyip birer sûretini taraflara verir. Hâkim hükmünü verip hükmü taraflara bildirdikten sonra kendisi açısından hüküm kesinleşmiştir

ve bu davayı yeniden ele alıp hükmünü değiştirme yetkisine sahip değildir. Ancak bu karar esas ve şekil yönünden incelenmek üzere üst bir mahkemeye götürülebilir. Üst mahkeme davanın hukuka uygun olduğu kanaatine varırsa kararı tasdik eder, aksi halde hükmü bozar ve davaya yeniden bakılır (İslâm hukukunda kanun yolları hakkında bk. İkinci, s. 43-82). Davayı kaybeden taraf hükmün gereğini kendiliğinden yerine getirir. Aksi takdirde mahkeme hükmü cebri icra yoluyla yerine getirilir. Ölüm cezaları ve kısas gibi bedeni cezalarla hapis gibi hürriyeti kısıtlayıcı cezalar ise devletin denetim ve gözetimi altında infaz edilir (bk. **İNFAZ**).

Yargı İslâm devletlerinde baştan beri bir kamu hizmeti olarak telakki edildiği için parasız yürütülmüştür. Fıkıh âlimleri beytümâlde yargı hizmetleri için yeterli kadar ödenek ayrılması durumunda kırtasiye, yargılama vb. masrafların bu hizmetten yararlananlardan mâkul ölçüler içerisinde alınabileceğini ve bu masraflardan özellikle sonuçta haksız çıkan tarafın sorumlu tutulması gerektiğini belirtmişlerdir (Şâfiî, VI, 233; Serahsî, *el-Mebsû't*, XVI, 93-94; Atar, *İslâm İcrâ ve İftâs Hukuku*, s. 136-139, 193-194).

Osmanlı Devleti'nde şer'iyye mahkemelerinde Hanefî mezhebine ait muteber fıkıh ve fetva kitaplarından usul kanunu gibi yararlanılıyordu. Tanzimat'tan sonra şer'iyye mahkemelerinde de uygulanmak üzere muhakeme usulü alanında kanunlaştırma faaliyetleri başladı. Şer'iyye mahkemelerinde görevli kadıların yargılama yaparken başvuracakları muteber fıkıh kitaplarının isimlerini zikretmekle yetinen Muharrem 1255 (Mart-Nisan 1839) tarihli Ta'limnâme-i Hükkâm, kadı ve nâiblerinin davalara bakarken uymaları gereken bazı usul kurallarını içeren 18 Receb 1271 (6 Nisan 1855) tarihli Tenbihât-ı Seniyye ile 13 Safer 1276 (11 Eylül 1859) tarihli Şer'iyye Mahkemeleri Nizamnâmesi bir tarafa bırakılırsa muhakeme usulü alanında en önemli kanunlaştırma, 1869 yılından itibaren bölüm bölüm yürürlüğe konan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* ile gerçekleştirildi. *Mecelle*'nin mukaddimesinde (md. 2-100) usul hukukuna ilişkin pek çok genel kural ve ilkeye yer verildi. 1876'da yürürlüğe giren "Kitâbü'd-Da'vâ, Kitâbü'l-Beyyinât ve't-Tahlif ve Kitâbü'l-Kazâ" başlığını taşıyan bölümleri yargılama usulüne ilişkin meseleleri düzenledi. Ayrıca *Mecelle*'nin "Kitâbü'l-İkrâr, Kitâbü's-Sulh ve'l-İbrâ, Kitâbü'l-

Vekâlet" ve diğer kitaplarında topluca ya da serpiştirilmiş bir şekilde usul hükümlerine yer verildi. *Mecelle*'nin 1821. maddesini açıklamak üzere 20 Cemâziyelevvel 1296 (12 Mayıs 1879) tarihinde Bilâ Beyyine Mazmûnuyla Amel ve Hüküm Câiz Olabilecek Sûrette Senedât-ı Şer'iyyenin Sûreti Tanzimi adlı Ta'limât-ı Seniyye çıkarıldı.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 19 Cemâziyelevvel 1331 (26 Nisan 1913) tarihli Hükkâm-ı Şer' ve Me'mûrîn-i Şer'iyye Hakkında Kânûn-ı Muvakkat neşredilerek yürürlüğe girdi. Bu kanun şer'iyye mahkemelerinin görevleri, münferit hâkim usulü, hâkimlerin görevleri, mahkeme ilâmları, istinaf, temyiz gibi konuları düzenledi. 8 Cemâziyelâhir 1332 (4 Mayıs 1914) tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyyeye Dair Bazı Mevâd Hakkında Nizamnâme ise gıyabî muhakeme, muhakeme masraflarının hangi tarafa yükleneceği, mahkeme kararlarının temyizi gibi usulle ilgili önemli hükümlere yer verdi. Bu nizamnâme, 3 Rebûlâhir 1333 (18 Şubat 1915) tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyyeye Dair Bazı Mevâd-ı Hâvî Nizamnâme ile kısmen genişletildi, kısmen de tâdil edildi.

Nihayet 8 Muharrem 1336 (25 Ekim 1917) tarihinde Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyye Kararnâmesi hazırlanarak yürürlüğe kondu. Ekseri maddeleri Batı kaynaklı olup 2 Receb 1296 (22 Haziran 1879) tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Hukûkiyye Kânûn-ı Muvakkati'ne ve bu kanunun zeyline sık sık atıf yapan bu kararnâme ile yukarıda zikredilen muhtelif kanun ve nizamnâmelerin kısmen de olsa eksikleri tamamlandı. Bu kararnâmenin bazı maddeleri içten ve dıştan gelen baskılar sonucu 26 Şevval 1338 (13 Temmuz 1336/1920) tarihli bir kararnâme ile yürürlükten kaldırıldı. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan 20 Ramazan 1338 (8 Haziran 1920) tarih ve 7 sayılı kanunda, İstanbul'un işgal tarihi olan 25 Cemâziyelâhir 1338 (16 Mart 1336/1920) tarihinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tasvibi olmadan İstanbul'da akdedilen anlaşmalar, sözleşmeler ve resmî düzenlemelerin yok hükmünde sayılacağı belirtildiğinden 1338 (1920) tarihli kararnâme hükümden düştü. 1336 (1917) tarihli kararnâme ise Anadolu'da yürürlüğünü korudu ve 1924 yılına kadar yürürlükte kaldı.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra kanunlaştırma faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte şer'iyye mahkemeleri yanında nizâmiye mahkemeleri kurulmuş ve bu ye-

MÜRÂFAA

ni mahkemelerde uygulanmak üzere Avrupa kanunlarından iktibas edilmek suretiyle muhâkeme usulü alanında usul nizamnâme ve kanunları hazırlanmıştır. Medenî yargılama usulüyle ilgili ilk düzenleme 10 Rebülâhîr 1278 (15 Ekim 1861) tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Ticârîyye Nizamnâmesi'dir. Daha sonra hukuk ve ticaret mahkemelerinde uygulanmak üzere daha genel bir yargılama kanunu niteliği taşıyan ve bazı maddelerinde *Mecelle*'ye atıflarda bulunan 2 Receb 1296 (22 Haziran 1879) tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Hükûkîyye Kânûn-ı Muvakkatî çıkarılmıştır. 1278 (1861) tarihli nizamnâmenin bazı maddelerini yürürlükten kaldıran bu kanun, zaman zaman değişikliklere uğramak suretiyle 4 Ekim 1927 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kanunla ilgili olarak Şûrâ-yı Devlet tarafından tanzim edilen mazbata-dan, kanunun yapılışında daha önce *Mecelle Cemiyeti*'nce hazırlanan 301 maddelik lâyihadan ve 1807 tarihli Fransız Medenî Yargılama Usulü Kanunu'ndan yararlandığı anlaşılmaktadır. Bazı nizamnâmeler istisna edilirse ceza yargılamasıyla ilgili tam ve etraflı ilk usul kanunu, 27 Cemâziyelâhîr 1296 (17 Haziran 1879) tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanunu'dur. Bu kanun, 1808 tarihli Fransız Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanunu'nun tâdil edilmiş bir tercümesi olup çeşitli hükümleri zaman zaman değiştirilerek 20 Ağustos 1929 tarihine kadar uygulanmıştır.

Kanunlaştırma alanındaki bu gelişmelere paralel olarak mahkemelerin yargı faaliyetini yürütürken takip edecekleri şekil ve usule dair kuralları düzenlemek üzere oluşan yeni hukuk dalına, Avrupa'dan iktibas yoluyla hazırlanan kanunların adlarının ve ayrıca Batı hukuku terimlerinin etkisiyle "muhâkeme / mürâfaa hukuku", "muhâkeme / mürâfaa usulü hukuku", "usul hukuku" gibi adlar verilmiştir. Böylece muhâkeme ve mürâfaa kelimeleri bir hukuk dalını ifade eden geniş bir terim anlamı kazanmakla birlikte, bunların "yargılama" mânasında da kullanılmasına devam edilmiştir. Ancak İslâm ülkelerinde geleneksel muhâkeme şekli sadece sözlü iken yeni oluşan hukuk sisteminde ayrıca yazılı muhâkeme ve karma muhâkeme (hem sözlü hem yazılı muhâkeme) şekillerine yer verilmiş, genel muhâkeme şekli yanında formaliteleri oldukça az olan "basit muhâkeme", seri muhâkeme adı altında özel muhâkeme şekilleri kabul edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hkm", "hşm", "rfa" md.leri; *Tâcü'l-'arûs*, "hkm", "hşm", "rfa" md.leri; *Kâmûs Tercümesi*, III, 264; IV, 243, 267; *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1296, 1306, 1318; Ebû Yusûf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1405/1985, s. 313-362; Şâfiî, *el-Üm*, VI, 207, 216, 218-221, 233; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Kahire 1909, s. 53-81, 192-197; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 320; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 13, 39, 102; VII, 207; IX, 38, 55-56, 69; X, 218; XVI, 60, 93-94; XVII, 90; XIX, 3-5; a.m.f., *el-Uşûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, s. 73; Sadrüşşehîd, *Şerhu Edebi'l-kâdi* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1397-98/1977-78, I, 256-258, 321; II, 82, 316-329; III, 202; Kâsânî, *Bedâ'i*, III, 239; IV, 102; VI, 33; VII, 9, 14, 25, 46, 56, 85, 236; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 47, 53, 162; İbn Ebü'd-Dem, *Edebü'l-kazâ* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1404/1984, I, 360, 372, 440; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, II, 117, 171; III, 22, 229; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuğu'l-hükmiyye*, Kahire 1317, s. 11, 24, 70, 93, 102, 176; a.m.f., *İ'lâmü'l-muvakkî'in* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1973, I, 85, 90; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebşirâtü'l-hükkâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, tür.yer.; Alâeddin et-Trablûsî, *Mu'înu'l-hükâm*, Kahire 1310, tür.yer.; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 256; IV, 303; V, 13, 405; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 398; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, III, 138; V, 70, 207; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, Beyrut, ts. (Dâru ih-yâi't-türâsî'l-Arabî), I, 332, 370, 625, 732; *el-Fetâva'l-Hindiyeh*, I, 514; IV, 529; VI, 374; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 107, 317, 488; *Mecelle*, md. 2-100, 1827; Ali Haydar, *Düerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I-IV, tür.yer.; Sarkis Karakoç, *Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyye (Taşhiyeli)*, İstanbul 1339, s. 3-8; Siddık Sami Onar – Mustafa Reşit Belgeşay, *Adliye Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul 1944, s. 3, 71, 80-83; Tahir Taner, *Ceza Muhakemeleri Usulü*, İstanbul 1955, s. 14-15; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri*, Ankara 1955, s. 11; Coşkun Yöçek, "Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu", *Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, Ankara 1964, s. 35-36; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1965, I, 202; II, 918; Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979; a.m.f., *İslâm İcrâ ve İflâs Hukuku*, İstanbul 1990, s. 33, 106, 119, 125, 136-139, 193-194, 203-206; Nâsir b. Akil b. Câsir et-Turayfî, *el-Mürâfa'âtü's-ser'iyye*, Riyad, ts., s. 12-13; Bakı Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Ankara 1980, II, 1287-1301; IV, 3361-3368; Hamdî Abdülmün'im, *Divânü'l-mezâlim*, Kahire 1983, s. 212; Abdülkerîm Zeydân, *Nizâmü'l-kazâ' fi şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1984, s. 115-290; Bilmen, *Kamus*², III, 91, 95-96, 328, 432-433, 426, 437-438; VIII, 82; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi şer'i'a ve't-târihi'l-İslâmî*, Beyrut 1407/1987, II, 437-642; Muhammed ez-Zühaylî, *Târîhu'l-kazâ' fi'l-İslâm*, Dimaşk - Beyrut 1415/1995, s. 450-520; Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukukunda Kanun Yolları* (doktora tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; "İşbât", *Mu.F.*, I, 232-249; "Huşûmet", XIX, 126-127; Şefik İsmâil, "Usûlü'l-muhâkemât", *el-Meusu'atü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 2000, II, 650-655.

FAHRETTİN ATAR

MÜRÂHİK

(المرهق)

Ergenlik dönemine yaklaşmış çocuk anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "yaklaşmak, yetişmek, vakti gelmek" mânalarındaki **rehak** (**ruhûk**) kökünden türeyen **mürâhik** kelimesi "ergenlik çağına yaklaşmış çocuk" demektir; bu durumdaki kıza **mürâhika** denir. Fıkıh terimi olarak mürâhik, ergenlik (bulûğ) çağının alt ve üst yaş sınırları arasında bulunup henüz kendisinde tabii bulûğ belirtileri görülme-yen kimseyi ifade eder. Bu döneme **mürâheka** adı verilir. Bazı âlimler mürâheka kelimesinin yalnız erkek çocuk için kullanılabileceğini, aynı durumdaki kız çocuğuna **mu'sır** deneceğini belirtmiştir (İbn Hacer el-Heytemî, VIII, 325). Bulûğ çağının alt ve üst sınır yaşları konusunda görüş birliği olmadığından fakihlerin mürâhik ve mürâhika tanımı da farklılık gösterir. Meselâ erkekler için ergenlik döneminin alt sınırını dokuz yaşın sonu olarak kabul eden Mâlikî ve Şâfiîler'e göre on yaşında olup kendisinde ergenlik belirtileri görülme-yen erkek çocuk mürâhik sayılırken aynı sınırı on iki yaşın sonu kabul eden Hanefîler'e göre henüz mürâhik değildir. Kız çocuğu için ergenlik döneminin alt sınırının dokuz yaş olduğu hususunda görüş birliği vardır. Bazı kaynaklarda erkekler için on-on beş, kızlar için dokuz-on beş yaş arasının mürâheka dönemi olduğu belirtilmektedir (Ebü'l-Bekâ, s. 871).

"Kişinin dinî - hukukî hükümlere muhatap olmaya ve kendi fiiliyle hak ve borçlar meydana getirmeye elverişliliği" anlamına gelen edâ ehliyetinin tam olarak varlığının kabulü için temyiz kudretinin bulunması yanında bâliğ (ergen) ve bazı hukukî işlemler bakımından ayrıca reşid (ergin) olma şartı aranır. Mürâheka çağı edâ ehliyeti yönünden insan hayatının devreleri için yapılan tasnifte özel bir dönem kabul edilmez, temyiz sonrası ve bulûğ öncesi dönemin son bölümünün oluşturur; dolayısıyla mürâhik, gerek dinî ve cezaî sorumluluk gerekse kendi fiiliyle haklar ve borçlar meydana getirebilme açısından mümeyyiz küçüğün hükümlerine tâbidir (bu hükümler için bk. ÇOCUK; EHLİYET). Bununla birlikte mürâheka kavramı bulûğ iddiasının kabulü yahut reddi konusunda ve bulûğa oldukça yakın bir çağda bulunması sebebiyle mürâhik için hususi hükümlerin öngörüldüğü hususlarda özel bir öneme sahiptir.